

κέλευθος

CLARISSA PINKOLA ESTÉS

Γυναίκες που τρέχουν
με τους λύκους

ΜΥΘΟΙ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΕΣ ΓΙΑ ΤΟ ΑΡΧΕΤΥΠΟ ΤΗΣ ΑΓΡΙΑΣ ΓΥΝΑΙΚΑΣ

Γυναίκες που τρέχουν με τους λύκους

Clarissa Pinkola Estés, PhD

ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΠΟΥ ΤΡΕΧΟΥΝ
ΜΕ ΤΟΥΣ ΛΥΚΟΥΣ

Μύθοι και ιστορίες για το αρχέτυπο της Άγριας Γυναίκας

Μετάφραση
Δέσποινα Παπαγιαννοπούλου

κέλευθος

ΑΘΗΝΑ 2020

*Para todos los que yo amo
que continúan desaparecidos*

*Για όλους τους αγαπημένους μου
που απουσιάζουν διαρκώς*

*A kedves szüleimnek
Mária és József
Szeretlek benneteket*

*Στους καλούς γονείς
Μαρία και Ιωσήφ
με την αγάπη μου*

Clarissa Pinkola Estés
Γυναίκες που τρέχουν με τους λύκους

Εκδόσεις Κέλευθος
Τίτλος πρωτοτύπου: *Women who run with the wolves*

Επιμέλεια-διόρθωση: Συλβί Ρηγοπούλου

© 1992, 1995 by Clarissa Pinkola Estés, PhD
© Για την ελληνική γλώσσα: Εκδόσεις Κέλευθος 2019
Δεύτερη έκδοση 2021
ISBN 978-618-5542-02-3

Εκδόσεις Κέλευθος
Λ. Κηφισίας 203, 151 24 Μαρούσι, Αθήνα
Τηλ. 210 8050832, Fax 210 8050832
info@kelefthos.gr
www.kelefthos.gr

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Σοβεί εντός όλων μας ο νόστος για το άγριο· ελάχιστα είναι τα αντίδοτά του που έχει καταφέρει να μας επιβάλει ο πολιτισμός. Μάθαμε να νιώθουμε ντροπή γι' αυτή την πονετική λαχτάρα, αφήναμε τα μαλλιά μας μακριά για να κρύβουμε το συναίσθημά μας. Αλλά η σκιά της Άγριας Γυναίκας μάς ακολουθεί, παραμονεύει μέρα νύχτα, πάντα. Όπου κι αν είμαστε, η σκιά που καλπάζει πίσω μας είναι τετράποδη, αυτό είναι σίγουρο.

Clarissa Pinkola Estés, PhD
Τσεγιέν, Ουαϊόμινγκ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Τραγούδι πάνω από τα κόκαλα

Η άγρια ζωή και η Άγρια Γυναίκα τελούν υπό εξαφάνιση πλέον. Με την πάροδο του χρόνου, η ενστικτώδης φύση της θηλυκότητας λεηλατήθηκε, αναχαιτίστηκε και υπερδομήθηκε. Έπεσε θύμα κακομεταχείρισης για μεγάλες περιόδους, ακριβώς όπως η άγρια ζωή και οι άγριοι τόποι. Συχνά τους τελευταίους αιώνες τής γυρνάμε την πλάτη, κι εκείνη εξορίζεται στο πιο φτωχό μέρος της Ψυχής.¹ Στη διάρκεια της ανθρώπινης ιστορίας, οι πνευματικοί τόποι της Άγριας Γυναίκας λεηλατήθηκαν και πυρπολήθηκαν· τα λημέρια της ισοπεδώθηκαν και οι φυσικοί της κύκλοι υποχρεώθηκαν να ακολουθήσουν αφύσικους ρυθμούς, που ευχαριστούσαν άλλους.

Διόλου τυχαία, η παρθένα άγρια φύση του πλανήτη εξαφανίζεται, την ίδια ώρα που συρρικνώνεται και χάνεται η κατανόηση της εσωτερικής άγριας φύσης μας. Εύκολα μπορούμε να καταλάβουμε γιατί τα αρχαία δάση και οι γριές γυναίκες αντιμετωπίζονται ως μάλλον ευτελείς πόροι. Δεν είναι δα και φοβερό μυστήριο. Ούτε και είναι τυχαίο που οι λύκοι και τα κογιότι, οι αρκούδες και οι άγριες, αδάμαστες γυναίκες έχουν παρόμοια φήμη – μοιράζονται συγγενικά ενστικτώδη αρχέτυπα και γι' αυτόν τον λόγο εσφαλμένα θεωρούνται πλάσματα αγενή, επικίνδυνα από τη φύση τους και αρπακτικά.

Ζώντας και δουλεύοντας ως γιουνγκιανή ψυχαναλύτρια, ποιήτρια και *cantadora*, φύλακας παλιών ιστοριών, κατάλαβα ότι η φθίνουσα γυναικεία ζωτικότητα μπορεί να αποκατασταθεί εάν η «αρχαιολογική σκαπάνη του πνεύματος» ανασκάψει ενδελεχώς τα ερείπια του γυναικείου εσωτερικού κόσμου. Έτσι μπορούμε να αποκαταστήσουμε τους τρόπους της

1. Στην αναλυτική ψυχολογία, ο όρος «psyche», το σύνολο δηλαδή των ψυχικών διεργασιών, συνειδητών και ασύνειδων, αποδίδει κάτι ευρύτερο από τον όρο «soul/Seele», που για τον Γιουνγκ συνιστά «περιορισμένο λειτουργικό σύμπλεγμα», ένα είδος εσωτερικής προσωπικότητας. Προτίμησα να αποδώσω και τις δύο έννοιες ως ψυχή, την psyche όμως τη σημειώνω με κεφαλαίο αρχικό (Ψυχή), το ίδιο και το επίθετο που την αφορά (Ψυχικός-ή-ό). (Σ.τ.Μ.)

φυσικής ενστικτώδους Ψυχής και, μέσω της προσωποποίησής της στο αρχέτυπο της Άγριας Γυναίκας, να διακρίνουμε τους τρόπους και τα μέσα της βαθύτερης γυναικείας φύσης. Η σύγχρονη γυναίκα ζει σε σύγχυση: Είναι μονίμως απασχολημένη. Την πιέζουν να είναι τα πάντα για τους πάντες. Η αρχαία γνώση έχει χαθεί.

Ο τίτλος του βιβλίου που κρατάτε στα χέρια σας, *Γυναίκες που τρέχουν με τους λύκους – Μύθοι και ιστορίες για το αρχέτυπο της Άγριας Γυναίκας*, προέκυψε από τη μελέτη μου πάνω στη βιολογία της άγριας ζωής, ειδικότερα των λύκων. Η μελέτη των ειδών *Canis lupus* (γκρίζος λύκος) και *Canis rufus* (κόκκινος λύκος) έχει πολλές αναλογίες με τη μελέτη της ιστορίας του γυναικείου φύλου, όσον αφορά το δυναμικό πνεύμα αλλά και τα βάσανα και των δυο τους.

Οι υγιείς λύκοι και οι υγιείς γυναίκες έχουν κάποια κοινά ψυχικά χαρακτηριστικά: οξυμμένη διαίσθηση, παιχνιδιάρικο πνεύμα και μεγάλη ικανότητα αφοσίωσης. Από τη φύση τους, οι λύκαινες και οι γυναίκες θέλουν να σχετίζονται, είναι φιλοπερίεργες, πολύ ανθεκτικές και δυνατές. Βαθιά διαισθητικές, φροντίζουν με κάθε τρόπο τα μικρά τους, τους συντρόφους τους και την αγέλη τους. Είναι ικανές να προσαρμόζονται σε συνθήκες που διαρκώς αλλάζουν, μένουν αφοσιωμένες μέχρι τέλους και επιδεικνύουν μεγάλη γενναιότητα.

Κι όμως, και οι λύκαινες και οι γυναίκες κυνηγήθηκαν, βασανίστηκαν και κατηγορήθηκαν άδικα ότι προξενούν μεγάλα κακά, ότι δρουν ύπουλα, πάντα επιθετικά, και ότι αξίζουν λιγότερο από τους επικριτές τους. Έγιναν στόχος όσων θέλησαν να εξαφανίσουν καθετί άγριο, και μαζί τα άγρια τοπία της Ψυχής, να εξοντώσουν καθετί ενστικτώδες, μέχρι να μη μείνει ίχνος του. Τους λύκους και τις γυναίκες τους κυνηγούν με τον ίδιο ακριβώς τρόπο όσοι έχουν παρεξηγήσει τη φύση αυτών των δύο.

Το χρονικό διάστημα, λοιπόν, που μελετούσα τους λύκους, αποκρυσταλλώθηκε μέσα μου για πρώτη φορά το αρχέτυπο της Άγριας Γυναίκας. Είχα μελετήσει βέβαια και άλλα πλάσματα, τις αρκούδες, τους ελέφαντες και τις φτερωτές Ψυχές – τις πεταλούδες. Ως μεταφορά, τα χαρακτηριστικά καθενός από αυτά τα είδη υπαινίσσονται γνωρίσματα της θηλυκής ενστικτώδους Ψυχής.

Η άγρια φύση διαμόρφωσε το πνεύμα μου από δύο μεριές: από τους όλο πάθος Μεξικανούς και Ισπανούς προγόνους μου, αλλά και από την οικογένεια των φλογερών Ούγγρων που με υιοθέτησαν και με μεγάλωσαν στα σύνορα του Μίσιγκαν, σε έναν τόπο περιτριγυρισμένο από δάση,

οπωροφόρα δέντρα και χωράφια, πολύ κοντά στις Μεγάλες Λίμνες. Εκεί έζησα παρέα με τους κεραυνούς και τις αστραπές. Τις νύχτες, τα καλάμκοχωράφια τριζοβολούσαν και μιλούσαν. Πέρα στον Βορρά, οι λύκοι έρχονταν με χοροπηδητά και προσευχές στα ξέφωτα που τα έλουζε το φεγγάρι. Μπορούσαμε να πιούμε άφοβα από το ίδιο ρυάκι.

Η αγάπη μου για την άγρια γυναίκα μετράει από τότε που ήμουν παιδί, αν και τότε δεν ήξερα να την πω έτσι. Ήμουν μάλλον λάτρης του ωραίου παρά των σπορ, και το μόνο που ήθελα ήταν να περιπλανιέμαι σε κατάσταση έκστασης. Από το τραπέζι και την καρέκλα προτιμούσα το χόμα, τα δέντρα και τις σπηλιές, γιατί σε κείνα τα μέρη ένιωθα ότι έγερνα στο μάγουλο του Θεού.

Το ποτάμι πάντοτε μου ζητούσε να το επισκεφθώ μόλις έπεφτε σκοτάδι, τα χωράφια ήθελαν να τα διασχίσω για να αρχίσουν να θροϊζουν, οι φωτιές ζητούσαν να τις στήσω στο δάσος τη νύχτα, και οι ιστορίες γύρευαν να ειπωθούν μακριά από τα αυτιά των ενηλίκων.

Ήμουν τυχερή, μεγάλωσα στη Φύση. Οι κεραυνοί μού έμαθαν τον ξαφνικό θάνατο και τον εφήμερο βίο. Τα νεογέννητα ποντικάκια μού έδειξαν πώς η νέα ζωή γλυκαίνει τον θάνατο. Τα μικρούτσικα απολιθώματα που έβγαζα από το παχύ χόμα με έκαναν να καταλάβω ότι ο τόπος μου είχε κατοικηθεί από πολύ, πάρα πολύ παλιά. Έμαθα την ιερή τέχνη του καλλωπισμού βάζοντας πεταλούδες μονάρχες στο κεφάλι μου, έχοντας πυγολαμπίδες για νυχτερινά κοσμήματα και σμαραγδένιους βατράχους για βραχιόλια.

Μια λύκαινα που σκότωσε το κουτάβι της γιατί το είχαν πληγώσει θανάσιμα με έμαθε τη σκληρή τέχνη της συμπόνιας και το γιατί πρέπει να αφήνουμε το ετοιμοθάνατο να πεθάνει. Οι χνουδωτές κάμπιες που έπεφταν από τα κλαδιά και σέρνονταν να ξανανεβούν στο δέντρο με έμαθαν την προσίλωση. Καθώς σέρνονταν πάνω στο μπράτσο μου και με γαργαλούσαν, μου έδειξαν ότι το δέρμα μπορεί να αποκτή ζωή. Το σκαρφάλωμα στις κορφές των δέντρων μού έδωσε μια πρόγευση από την αίσθηση της ερωτικής επαφής.

Η γενιά μου μεγάλωσε μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, και τότε φέρονταν στις γυναίκες σαν να ήταν μωρά και τις αντιμετώπιζαν σαν ιδιοκτησία. Τις διατηρούσαν σε αγρανάπαυση... Ευτυχώς πάντοτε ο άνεμος έφερνε άγριους σπόρους. Παρόλο που τα γυναικεία γραπτά δεν ήταν εγκεκριμένα, οι προφορικές αφηγήσεις των γυναικών δονούνταν από πάθος. Παρόλο που οι ζωγραφικές τους δεν έχαιραν γενικής αναγνώρι-

σης, έτρεφαν ωστόσο την ψυχή. Οι γυναίκες έπρεπε να εκλιπαρούν για να τους δοθούν τα μέσα και οι χώροι οι απαραίτητοι για την τέχνη τους, και όταν δεν είχαν τίποτε στη διάθεσή τους, κατέφευγαν στα δέντρα, στις σπηλιές, στα δάση και στις ντουλάπες.

Ο χορός τους ήταν μετά βίας ανεκτός, αν όχι εντελώς ανεπίτρεπτος, οπότε εκείνες χόρευαν στα δάση, αθέατες από τους επικριτές τους, ή στο υπόγειο του σπιτιού ή κατεβάζοντας τα σκουπίδια στον κάδο. Αν στολίζονταν, κινούσαν υποψίες. Αν το σώμα τους εξέπεμπε χαρά, αν το φουστάνι τους ήταν κραυγαλέο, κινδύνευαν να πάθουν μεγαλύτερο κακό, να δεχτούν σεξουαλική επίθεση. Δεν τους ανήκαν ούτε τα ρούχα που φόραγαν.

Στη γενιά μου, οι γονείς που κακομεταχειρίζονταν τα παιδιά τους θεωρούνταν απλώς «αυστηροί», το κατασπαραγμένο πνεύμα των γυναικών που τις είχαν φριχτά εκμεταλλευτεί αναφερόταν ως «νευρικός κλωνισμός», οι κοπέλες και οι γυναίκες με τον σφιχτό κορσέ, με τον στενό χαλινό, με το σφιχτό φίμωτρο ήταν «καλά κορίτσια», και οι άλλες, όσες κατάφερναν να βγάλουν μία ή δύο φορές στη ζωή τους τον χαλινό, ήταν «κακά κορίτσια».

Όπως πολλές γυναίκες πριν και μετά από εμένα, έζησα κι εγώ τη ζωή μου ως μεταμφιεσμένη ύπαρξη, ως *criatura*. Όπως οι φίλες και οι συγγενισσές μου, σκαρφάλωσα πάνω σε ψηλά τακούνια κι έβαλα φουστάνι και καπελαδούρα για να πάω στην εκκλησία. Αλλά, πού και πού, η υπέροχη ουρά μου ξεπρόβαλλε από τον ποδόγυρο και τα αυτιά μου ορθώνονταν σπρώχνοντας την καπελαδούρα χαμηλά μες στα μάτια μου ή πετώντας την κάτω, στο πάτωμα.

Δεν έχω ξεχάσει το τραγούδι των μαύρων εκείνων χρόνων, το τραγούδι της *hambre del alma*, της ψυχής που πεινάει. Αλλά δεν έχω λησμονήσει ούτε και το εύθυμο *canto hondo*, το βαθύ τραγούδι, τα λόγια του οποίου ανακαλώ όταν δουλεύω για να ανακτήσω τον πλούτο της ψυχής μου.

Για τη δημιουργική, ταλαντούχα, βαθυστόχαστη γυναίκα, οι παραδοσιακές ψυχολογικές θεωρίες είναι σαν ένα μονοπάτι στο δάσος, που γρήγορα γίνεται όλο και πιο δυσδιάκριτο, ώσπου τελικά χάνεται. Η παραδοσιακή ψυχολογία έχει πολύ λίγα, ή και τίποτα, να πει σχετικά με τα βαθύτερα θέματα, τα τόσο σημαντικά για μια γυναίκα: τα αρχέτυπα, τη διαίσθηση, την ερωτική πράξη, τους κύκλους και τις ηλικίες, τον γυναικείο τρόπο, τη γυναικεία γνώση, τη φλόγα της γυναικείας δημιουργικότητας. Αυτά

στάθηκαν η πηγή της έμπνευσής μου την εικοσαετία που δούλεψα πάνω στο αρχέτυπο της Άγριας Γυναίκας.

Η γυναικεία ψυχή δεν πρέπει να διαπλάθεται με στόχο να αποκτήσει όσα χαρακτηριστικά ορίζονται ως αποδεκτά από μια κουλτούρα χωρίς επίγνωση, ούτε να καθιλώνεται σε διανοητικά σχήματα που ασπάζονται όσοι δηλώνουν αποκλειστικοί εκπρόσωποι της συνείδησης. Όχι. Γιατί έτοι εκατομμύρια γυναίκες προικισμένες από τη φύση τους με εξαιρετικές δυνάμεις αποκλείστηκαν κι εκδιώχθηκαν από την ίδια τους την κουλτούρα. Αντίθετα, στόχος πρέπει να είναι η επανάκτηση και η ενίσχυση των ωραίων, φυσικών μορφών της γυναικείας ψυχής.

Μέσα από τα παραμύθια, τους μύθους και τις ιστορίες συνειδητοποιούμε αλήθειες που ακονίζουν την αντίληψή μας, ώστε να επιλέγουμε το μονοπάτι που ανοίγει για μας η άγρια φύση μας. Ευτυχώς οι οδηγίες που μας δίνονται στα παραμύθια είναι καθουσιαστικές: Το μονοπάτι δεν έχει σβηστεί, εξακολουθεί να οδηγεί τις γυναίκες βαθιά, όλο και πιο βαθιά, στη γνώση του εαυτού. Τα ίχνη που όλες μας ακολουθούμε ανήκουν στον άγριο, φυσικό, ενστικτώδη Εαυτό μας, στο Ταυτό.²

Την αποκαλώ «Άγρια Γυναίκα», γιατί αυτές ακριβώς οι λέξεις, «άγρια» και «γυναίκα», δημιουργούν το *llamar o tocar a la puerta*, το γνωστό στα παραμύθια χτύπημα στην πόρτα, το κάλεσμα της βαθιάς γυναικείας Ψυχής. Η φράση «*llamar o tocar a la puerta*» σημαίνει κυριολεκτικά «χρησιμοποιώ το όνομά μου για να μου ανοίξουν την πόρτα». Σημαίνει ότι προφέρω λόγια που κάνουν να εμφανιστεί το πέρασμα. Άσχετα με τις πολιτισμικές της καταβολές, κάθε γυναίκα κατανοεί ενστικτωδώς τις λέξεις «άγρια» και «γυναίκα».

Όταν ακούμε αυτές τις λέξεις, μια παλιά, πολύ παλιά ανάμνηση αναδύεται μέσα μας και ξαναζωντανεύει. Μας θυμίζει ότι συγγενεύουμε απόλυτα, αδιαμφισβήτητα και αμετάκλητα με την άγρια θηλυκότητα – σχέση που παραμελήθηκε τόσο, ώστε έχασε την υπόστασή της, θάφτηκε μέσα στην υπερβολική εξημέρωση, τέθηκε εκτός νόμου από τη γενικότερη κουλτούρα, κατάντησε ακατανόητη για όλες. Έχουμε πια ξεχάσει τα ονόματά της, δεν απαντάμε στα κελεύσματά της, κι όμως μέσα μας βαθιά,

2. «Το Ταυτό/Εαυτός είναι το αρχέτυπο του θείου, το “πρόσωπο του Θεού” μέσα σε κάθε άνθρωπο. [...] συνιστά την οριακή έννοια μιας οντότητας που υπερβαίνει αλλά και περικλείει το ατομικό εγώ [...] Ο Γιουνγκ όρισε το Ταυτό ως το κέντρο και την περιφέρεια της ψυχής» (Κ. Γιουνγκ, Μ. Λ. Φον Φρανς, *Η αρχετυπική πορεία της εξατομίκευσης*, μτφρ. Α. Εμμανουήλ, Ίσις, Αθήνα 2013, σ. xx και xxi). (Σ.τ.Μ.)

στο μεδούλι, την αναγνωρίζουμε και την αποζητάμε: Μας ανήκει και της ανήκουμε, το ξέρουμε.

Από αυτή τη θεμέλια, στοιχειακή και ουσιώδη σχέση γεννηθήκαμε· είναι η ουσία από την οποία ξεπηδήσαμε. Το αρχέτυπο της Άγριας Γυναίκας περιβάλλει προστατευτικά το Άλφα μπτρογραμμικό ον. Είναι στιγμές που σχετιζόμαστε μαζί της, έστω και φευγαλέα, κι αυτό μας κάνει να την ποθούμε διακαώς. Σε κάποιες γυναίκες αυτή η ζωογόνα «γεύση του άγριου» έρχεται στη διάρκεια μιας εγκυμοσύνης, όταν θηλάζουν, όταν αναθρέφουν ένα παιδί και βλέπουν το θαύμα της αλλαγής και της μεταμόρφωσης, όταν φροντίζουν μια ερωτική σχέση όπως φροντίζει κανείς τον κήπο του.

Μια κάποια «γεύση του άγριου» παίρνουμε και μέσω της όρασης, όταν βλέπουμε κάτι εξαιρετικά ωραίο. Έχω τη «γεύση του άγριου» μπροστά σε ένα πλιοβασίλεμα από αυτά που σε αφήνουν με ανοιχτό στόμα· όταν βλέπω τις βάρκες να έρχονται από το βάθος της λίμνης, το σούρουπο, με τα πυροφάνια αναμμένα· όταν είδα τα δαχτυλάκια των ποδιών του νεογέννητου μωρού μου, ένα ένα στη σειρά, σαν γλυκά καλαμποκάκια. Παντού μπορούμε να τη δούμε και να τη νιώσουμε.

Μπορούμε και να την ακούσουμε. Μέσα από τη μουσική που δονεί το κέντρο του κορμιού μας και ξεσηκώνει την καρδιά, μέσα από το χτύπημα του τυμπάνου, το σφύριγμα, το κάλεσμα και την κραυγή. Μέσα από τη λέξη, γραπτή ή προφορική. Μερικές φορές μια λέξη, μια πρόταση, ένα ποίημα ή μια ιστορία έχουν τέτοια διαύγεια και ακρίβεια, που μας κάνουν να θυμηθούμε –έστω και προς στιγμή– από τι είμαστε φτιαγμένες, ποιος είναι ουσιαστικά ο γενέθλιος τόπος μας.

Αυτή η εφήμερη «γεύση του άγριου» έρχεται και στη διάρκεια του μυστηρίου της έμπνευσης – ωπ... νάη... α... έφυγε. Λαχταράμε ακόμα περισσότερο να τη γευτούμε όταν συναντάμε κάποια που διαφυλάσσει τη σχέση της με το άγριο, αλλά κι όταν συνειδητοποιούμε ότι αφιερώσαμε ελάχιστο ή καθόλου χρόνο στη μυστηριακή εστία, στην εποχή των ονείρων, στο δημιουργικό κομμάτι της ζωής μας, στο πιο σημαντικό μας έργο, στις αληθινές αγάπες μας.

Κι όμως, αυτές οι εφήμερες γεύσεις του άγριου, που μας τις δίνει η ομορφιά αλλά και η απώλεια, μπορούν να μας κάνουν να νιώσουμε τόσο στερημένες, αναστατωμένες και γεμάτες λαχτάρα, που να ακολουθήσουμε εντέλει την άγρια φύση μας. Να ορμήσουμε τότε στην καρδιά του δάσους, μέσα στην έρημο, μέσα στο χιόνι, να τρέξουμε χωρίς ανάσα, με

το βλέμμα μας να διατρέχει κάθε σπιθαμή του εδάφους, με τα αυτιά μας να αρπάζουν κάθε ήχο του περιβάλλοντος, να ψάξουμε παντού για ίχνη, κατάλοιπα, ένα σημάδι ότι η άγρια φύση μας παραμένει ζωντανή, ότι δεν χάσαμε κάθε ευκαιρία. Κι όταν βρούμε τα ίχνη της, να κινητοποιήσουμε όλες μας τις δυνάμεις για να προφτάσουμε, να ξεκαθαρίσουμε τα πράγματα με τη δουλειά, με τη σχέση, με την ίδια μας τη σκέψη, να γυρίσουμε σελίδα, να κάνουμε διάλειμμα, να σπάσουμε κανόνες, να σταματήσουμε την περιστροφή της Γης, να κάνουμε τα πάντα, αφού δεν αντέχουμε άλλο χωρίς τη γεύση του άγριου.

Όσες γυναίκες την έχασαν και την ξαναβρήκαν δεν θέλουν να την αποχωριστούν. Θα δώσουν σκληρές μάχες για να την κρατήσουν, αφού αυτή κάνει τη δημιουργική τους ζωή να ανθεί, αυτή δίνει νόημα, βάθος και υγεία στις σχέσεις τους, αυτή αποκαθιστά τους γυναικείους κύκλους της ερωτικής ζωής, της δημιουργικότητας, του έργου και του παιγνιδιού. Όσες γεύονται το άγριο δεν είναι πια θηράματα στο έλεος των κυνηγών, αλλά έχουν το δικαίωμα, σύμφωνα με τον νόμο της φύσης, να αυξάνονται και να ευδοκιμούν. Έτσι, στο τέλος της ημέρας, η κούραση έρχεται από τα κοπιαστικά αλλά ικανοποιητικά έργα τους, κι όχι από το κλείσιμο σε μια ασφυκτική σχέση, εργασία ή νοοτροπία. Οι γυναίκες γνωρίζουν ενστικτωδώς πότε ένα πράγμα πρέπει να πεθάνει και πότε να ζήσει. Γνωρίζουν πώς να φεύγουν από μια κατάσταση, γνωρίζουν και πώς να μένουν.

Όταν οι γυναίκες ανακτούν τη σχέση με την άγρια φύση τους, αποκτούν το χάρισμα να παρατηρούν μόνιμα την εσωτερική τους ζωή, να γνωρίζουν, να οραματίζονται, να μαντεύουν, να εμπνέουν, να διαισθάνονται, να επινοούν, να δημιουργούν, να εφευρίσκουν, να ακούνε και να καθοδηγούν και να ενθαρρύνουν τη ζωή που πάλλεται στον εσωτερικό και τον εξωτερικό κόσμο. Όταν οι γυναίκες βρίσκονται κοντά στην άγρια φύση τους, λάμπουν. Αυτή η άγρια δασκάλα, η άγρια μπτέρα, η άγρια οδηγός στηρίζει τη ζωή τους, εσωτερικά και εξωτερικά, σε κάθε περίπτωση.

Οπότε εδώ το επίθετο «άγρια» δεν χρησιμοποιείται με την υποτιμητική σημερινή του έννοια, ως κάποια εκτός ελέγχου, αλλά με την αρχική του έννοια, ως κάποια που ζει τη φυσική ζωή, όπου κάθε πλάσμα, *ciatura*, είναι εγγενώς πλήρες και με υγιή όρια. Αυτές οι δύο λέξεις, «άγρια» και «γυναίκα», θυμίζουν στις γυναίκες ποιες είναι και πού βρίσκονται. Περιγράφουν μεταφορικά τη δύναμη που μας κινητοποιεί. Προσωποποιούν τη δύναμη χωρίς την οποία δεν μπορούμε να ζήσουμε.

Το αρχέτυπο της Άγριας Γυναίκας μπορεί να εκφραστεί με άλλους όρους, εξίσου εύστοχους. Αυτή την ισχυρή ψυχική φύση μπορούμε να την ονομάσουμε ενστικτώδη φύση, ωστόσο η Άγρια Γυναίκα είναι η δύναμη που στηρίζει κρυφά αυτή τη φύση. Μπορούμε επίσης να την ονομάσουμε φυσική Ψυχή, αλλά το αρχέτυπο της Άγριας Γυναίκας είναι πέρα και από αυτό. Μπορούμε να την ορίσουμε ως εγγενή, βασική φύση της γυναίκας, Ως έμφυτη και ουσιώδη φύση της. Μπορούμε να την ονομάσουμε ποιητικά «η Άλλη» ή «οι επτά ωκεανοί του Σύμπαντος» ή «η καρδιά του δάσους» ή «η Φίλη».³ Σε πολλές ψυχολογικές θεωρίες και από διάφορες σκοπιές θα καλούνταν ίσως το Εκείνο / id, το Ταυτό, η φύση της διαμέσου. Στη βιολογία θα καλούνταν τυπική, χαρακτηριστική ή θεμελιώδης φύση.

3. Η γλώσσα του παραμυθιού και της ποίησης είναι η δίδυμη αδερφή της γλώσσας του ονείρου. Μέσα στον χρόνο, με την ανάλυση ονείρων (σύγχρονων και παλιών, από αρχαίες γραπτές μαρτυρίες), ιερών κειμένων και έργων μυστικιστών όπως η Αγία Αικατερίνη της Σιένας, ο Φραγκίσκος της Ασίζης, ο Τζελαλεντίν Ρουμί και ο Έκχαρτ, καθώς και έργων πολλών ποιητών όπως η Ντίκινσον, η Μιλίε, ο Ουίτμαν και άλλοι, προκύπτει ότι μέσα στην Ψυχή υπάρχει μια ποιητική και καλλιτεχνική λειτουργία, η οποία εκδηλώνεται όταν το άτομο, είτε αυθόρμητα είτε οκόπιμα, τείνει να πλησιάσει τον ενστικτώδη πυρήνα της Ψυχής.

Το σημείο της Ψυχής όπου συναντώνται τα όνειρα, οι ιστορίες, η ποίηση και η τέχνη αποτελεί τη μυστηριώδη κατοικία της ενστικτώδους ή άγριας φύσης. Στην ποίηση και στα όνειρα της εποχής μας αλλά και στους παλαιότερους μύθους και στα γραπτά των μυστικιστών, το περιβάλλον του πυρήνα εκλαμβάνεται ως ον με δική του ζωή. Στην ποίηση, τη ζωγραφική, τον χορό και τα όνειρα συμβολίζεται συνήθως είτε με αχανή στοιχεία, όπως ο ωκεανός, ο θόλος του ουρανού, το εύφορο έδαφος, είτε ως μια δύναμη προσωποποιημένη, όπως η Βασίλισσα του Ουρανού, το Λευκό Ελάφι, ο Φίλος, ο Αγαπημένος, ο Εραστής ή ο Σύντροφος.

Από αυτόν τον πυρήνα αναδύονται ζητήματα του *numen* και ιδέες για το άτομο που βιώνει μια κατάσταση «πέραν του Εγώ». Πολλοί καλλιτέχνες φέρνουν στο χέλιος του πυρήνα ιδέες και σκέψεις τους που γεννιούνται από το εγώ και τις ρίχνουν μέσα, καθώς σιωπηρά αισθάνονται ότι θα τους επιστραφούν εμπιστευμένες ή καθαρμένες από την ιδιαίτερη ζωτική ενέργεια της ψυχής. Σε κάθε περίπτωση, συντελείται μια απρόσμενη και βαθιά αφύπνιση, αλλαγή ή ενημέρωση των αισθήσεων, της διάθεσης και της καρδιάς του ατόμου. Αυτές οι πληροφορίες αλλάζουν τη διάθεσή μας, την καρδιά μας. Γι' αυτό και οι εικόνες και η γλώσσα που αναδύονται από τον πυρήνα έχουν τόσο σημασία. Συνδυαστικά μπορούν να μετατρέψουν κάτι σε κάτι άλλο, επίτευγμα που δύσκολα επιτυγχάνει από μόνη της η θέληση. Υπό αυτή την έννοια, το Ταυτό του πυρήνα, το ενστικτώδες Ταυτό μπορεί να θεραπεύσει και να δώσει ζωή. Βλέπε και στον «Επίλογο, η ιστορία ως γιατρικό» για τις εθνικές παραδόσεις που ασπάζομαι όσον αφορά τα όρια μιας ιστορίας.

Όμως, ακριβώς επειδή είναι σιωπηλή, προφητική και ενστικτώδης, οι *cantadoras* την αποκαλούν μεταξύ τους σοφή ή γνωστική φύση. Μερικές φορές είναι «η γυναίκα που ζει στο τέλος του χρόνου» ή «η γυναίκα που ζει στις εσχαιές του κόσμου». Αυτό το πλάσμα είναι πάντα μια μάγισσα-δημιουργός ή μια θεότητα του θανάτου ή μια κόρη σε κατάβαση ή άλλα πολλά πρόσωπα. Είναι φίλη και μητέρα για όσες έχουν χάσει τον δρόμο τους, για όσες χρειάζεται να πάρουν ένα μάθημα, να λύσουν έναν γρίφο, και περιφέρονται στο δάσος ή στην έρημο ψάχνοντας.

Ουσιαστικά, στο ψυχο-ενστικτώδες ασυνείδητο –το άρρητο Ψυχικό επίπεδο απ' όπου αναδύεται αυτό το φαινόμενο– η Άγρια Γυναίκα δεν έχει όνομα, γιατί δεν χωράει σε όνομα. Αλλά επειδή είναι η γενεσιουργός δύναμη κάθε σημαντικής πλευράς της γυναικείας υπόστασης, γι' αυτό και της δίνουμε πολλά ονόματα, όχι μόνο για να επεξεργαστούμε τις χιλιάδες πλευρές της αλλά και για να κρατηθούμε κοντά της. Επειδή, όταν πρωτοπάμε να ανακτήσουμε τη σχέση μας μαζί της, μπορεί να γίνει καπνός και να χαθεί. Της δίνουμε λοιπόν ονόματα για να ορίσουμε εντός μας μια δική της επικράτεια, νοητική και συναισθηματική. Τότε θα μας επισκεφθεί, και, αν της δώσουμε αρκετή προσοχή, θα μείνει μαζί μας.

Στα ισπανικά την ονομάζω Río Abajo Río, Ποταμό κάτω απ' τον ποταμό, La Mujer Grande, Μεγάλη Γυναίκα, Luz del abismo, Φως της αβύσσου. Στο Μεξικό είναι La Loba, η Λύκαινα, και La Huesera, η Συλλέκτρια των οστών. Στα ουγγρικά είναι ö Erdöben, η Δασόβια, και Rozsomák, η Αδηφάγος. Στους Ναβάχο είναι η Ναασοεζί Άοντζα, η Γυναίκα-αράχνη, που υφαίνει τη μοίρα ανθρώπων, ζώων, φυτών και πετρωμάτων. Στη Γουατεμάλα, μεταξύ άλλων, την ονομάζουν Humana del Niebla, Πλάσμα της Ομίχλης, γυναίκα που ζει από πάντα. Στην Ιαπωνία είναι η Αματεράσου, η Numina, αυτή που λάμπει στους ουραμούς και που τα φέρνει όλα στο φως, στο συνειδητό επίπεδο. Στο Θιβέτ ονομάζεται Ντακίνι, η δύναμη που χορεύοντας φέρνει στις γυναίκες την ενάργεια, την καθαρή ματιά. Και πάει λέγοντας. Κι εκείνη πάει λέγοντας.

Η κατανόηση της φύσης της Άγριας Γυναίκας δεν είναι θρησκεία, αλλά πρακτική. Είναι ψυχολογία στην πιο αληθινή της μορφή: ψυχή και λόγος, η γνώση της ψυχής. Χωρίς την Άγρια Γυναίκα, τα αυτιά μας δεν ακούνε ούτε τι λέει εκείνη στην καρδιά μας ούτε τον δικό μας εσωτερικό ρυθμό. Χωρίς αυτή, μια μεγάλη σκιά πέφτει στα μάτια της ψυχής μας και τα σφαλίζει, κι οι μέρες περνάνε μέσα σε μια ανία που μας παραλύει ή μέσα σε ευσεβείς πόθους. Χωρίς αυτή, δεν είμαστε πια σίγουρες για τα

ψυχικά μας θεμέλια· ξεχνάμε τον σκοπό της ζωής μας και συγκρατιόμαστε εκεί όπου θα έπρεπε να τα δώσουμε όλα· παίρνουμε πάρα πολλά ή υπερβολικά λίγα ή και τίποτα· μένουμε σιωπηλές, ενώ μέσα μας φλεγόμαστε. Αυτή είναι ο ρυθμιστής μας. Ό,τι είναι ο μυς της καρδιάς για το σώμα μας είναι η Άγρια Γυναίκα για την έκφρασή μας.

Χάνοντας την επαφή μας με την ενστικτώδη Ψυχή, ζούμε ζωή σχεδόν ρημαγμένη – εικόνες και δυνάμεις σύμφυτες στη θηλυκή μας φύση δεν έχουν το ελεύθερο να αναπτυχθούν πλήρως. Αποκομμένες από την κύρια πηγή ύπαρξής μας, νιώθουμε να μας «έχουν ψαλιδίσει», τα ένστικτα και οι φυσικοί κύκλοι της ζωής μας χάνονται, γιατί τα καταπίνει η κουλτούρα μας ή η νόση ή το εγώ – δικά μας και των γύρω μας.

Για όλες μας, η Άγρια Γυναίκα συμβολίζει την υγεία. Χωρίς αυτή, η κουβέντα μας περί γυναικείας ψυχής χάνει το νόημά της. Αυτή η ελεύθερη γυναίκα είναι το πρωτότυπο. Άσχετα με το πολιτισμικό περιβάλλον, την εποχή, τις πεποιθήσεις, δεν αλλάζει. Οι κύκλοι της αλλάζουν, οι συμβολικές της απεικονίσεις αλλάζουν, όμως *αυτή* δεν αλλάζει στην ουσία. Είναι αυτό που είναι, και είναι ολόκληρη.

Βρίσκει τη δίοδό της μέσω των γυναικών. Εάν αυτές καταπιέζονται, εκείνη προσπαθεί να σηκώσει κεφάλι. Αν είναι ελεύθερες, είναι κι αυτή ελεύθερη. Πόσες και πόσες φορές δεν την καταπιέζουν και πάντα καταφέρνει να ορθώσει κεφάλι. Πόσες φορές δεν την κηρύσσουν παράνομη, δεν την καταπνίγουν, δεν την πεσοκόβουν, δεν την αποδυναμώνουν, δεν τη βασανίζουν, δεν την παρουσιάζουν ως επίφοβη, επικίνδυνη, τρελή, δεν την υποτιμάνε με χίλιους τρόπους... Και όμως αυτή πάντα αναδύεται, έτσι ώστε ακόμα και η πιο ήσυχη, η πιο μετρημένη γυναίκα να κρατά μια μυστική γωνιά αποκλειστικά γι' αυτή. Ακόμα και η πιο καταπιεσμένη γυναίκα έχει μια κρυφή ζωή, με κρυφές σκέψεις και κρυφά συναισθήματα, πολλά και άγρια, δηλαδή φυσικά. Ακόμα και αυτή που έχει πλήρως αιχμαλωτιστεί φυλάει εντός της μια θέση για τον αδάμαστο εαυτό της, επειδή γνωρίζει ενστικτωδώς ότι μια μέρα θα υπάρξει μια ρωγμή, ένα άνοιγμα, ότι θα έχει την ευκαιρία να δραπετεύσει.

Πιστεύω ότι όλοι μας, γυναίκες και άντρες, έχουμε γεννηθεί με χαρίσματα. Ωστόσο, ο συναισθηματικός κόσμος και οι απόψεις των χαρισματικών, ταλαντούχων, δημιουργικών γυναικών ελάχιστα έχουν περιγραφεί. Από την άλλη, πολλά έχουν γραφτεί για τις αδυναμίες και τα κουσούρια των ανθρώπων γενικότερα, και των γυναικών ειδικότερα. Όμως, για να συλλάβουμε το αρχέτυπο της Άγριας Γυναίκας, να το κατανοήσουμε, να

το αποδεχθούμε και να επωφεληθούμε απ' ό,τι μας προσφέρει, θα πρέπει να ενδιαφερθούμε περισσότερο για το ποιες σκέψεις, συναισθήματα και προσπάθειες ενδυναμώνουν τις γυναίκες, και παράλληλα να βρούμε τους εσωτερικούς και εξωτερικούς παράγοντες που τις αποδυναμώνουν.

Γενικά, αν αντιληφθούμε την αδάμαστη φύση ως ύπαρξη αφ' εαυτού της, ως κάτι που ζωογονεί, αναζωογονεί και τροφοδοτεί τη βαθύτερη ζωή της γυναίκας, τότε ίσως αρχίσουμε να αναπτυσσόμαστε με τρόπους που έως τώρα δεν είχαμε σκεφτεί. Μια ψυχολογική θεωρία η οποία δεν απευθύνεται σε αυτή την πνευματική ύπαρξη που υπάρχει εγγενώς στο κέντρο της γυναικείας ψυχολογίας απογοητεύει τις γυναίκες, τις κόρες αυτών των γυναικών, τις κόρες των θυγατέρων τους.

Για να βρούμε λοιπόν το κατάλληλο βάλσαμο για την πληγή της αδάμαστης Ψυχής, για να συνάψουμε σωστή σχέση με το αρχέτυπο της Άγριας Γυναίκας, πρέπει να κατονομάσουμε με ακρίβεια όσα αποδιοργανώνουν την Ψυχή. Εμείς οι ψυχαναλυτές έχουμε ένα καλό διαγνωστικό και στατιστικό εγχειρίδιο ψυχικών διαταραχών κι άλλες πολλές διαφορικές διαγνώσεις, καθώς και αναλυτικές παραμέτρους που ορίζουν την ψυχοπάθεια με βάση την οργάνωση ή την έλλειψη οργάνωσης της αντικειμενικής Ψυχής και του άξονα εγώ-Ταυτό,⁴ υπάρχουν όμως άλλες καθοριστικές συμπεριφορές και αισθήματα που περιγράφουν επακριβώς, από το γυναικείο πλαίσιο αναφοράς, ποιο είναι το ζητούμενο.

Ποια είναι τα συμπτώματα της διαρρηγμένης σχέσης με την αδάμαστη δύναμη της Ψυχής; Αν επί χρόνια νιώθουμε, σκεφτόμαστε και πράττουμε με έναν από τους ακόλουθους τρόπους, τότε έχουμε χάσει εν μέρει ή εντελώς τη σχέση μας με τη βαθύτερη ενστικτώδη Ψυχή. Αναφέρω τους τρόπους με αποκλειστικά γυναικείο λεξιλόγιο: Νιώθουμε αποστεγνωμένες, κατάκοπες, αδύναμες, καταβεβλημένες, μπερδεμένες, φημωμένες, στομωμένες, απαθείς. Νιώθουμε τρομαγμένες, ακινητοποιημένες ή αδύναμες, στερημένες την έμπνευση, τη ζωντάνια, την εκφραστικότητα, το νόημα, γεμάτες ντροπή, μακροχρόνια οργή, ευερέθιστες, κολλημένες, μη δημιουργικές, ζορισμένες, τρελαμένες. Νιώθουμε αδύναμες, πάντα γεμάτες αμφιβολίες, φοβισμένες, μπλοκαρισμένες, ανίκανες να ολοκλη-

4. Η φράση «άξονας του εγώ/Ταυτού» χρησιμοποιήθηκε από τον Έντουαρντ Φέρντιναντ Έντινγκερ (*Ego and Archetype*, Νέα Υόρκη, Penguin, 1971) για να περιγράψει την άποψη του Γιουνγκ περί της συμπληρωματικότητας της σχέσης του εγώ με το Ταυτό, στην οποία το μεν χρειάζεται το δε, και αντίστροφα (C. G. Jung, *Collected Works*, τόμ. 11, 2η έκδ., Princeton University Press, Πρίνστον 1972, παρ. 39).

ρώσουμε κάτι. Παραχωρούμε τη δημιουργική μας ζωή σε άλλους, επιλέγουμε συντρόφους, δουλειές ή φίλιες που μας αποστραγγίζουν, υποφέρουμε ζώντας εκτός των προσωπικών μας κύκλων, υπερπροστατεύουμε τον εαυτό, παραμένουμε αδρανείς, πάντα αβέβαιες, πάντα διστακτικές, χωρίς να βρίσκουμε το βήμα μας, χωρίς να θέτουμε όρια.

Καθώς δεν εμμένουμε στον δικό μας ρυθμό, νιώθουμε ανασφαλείς, μακριά από τον Θεό ή τους θεούς μας, μακριά από οτιδήποτε θα μας έδινε δύναμη και θα μας αναζωογονούσε, ρουφηγμένες από την οικιακή ζωή, τη νοσηλαρχία, την πολλή δουλειά ή την αδράνεια, αφού μόνο έτσι νιώθει ασφαλής κάποια που απώλεσε όλα της τα ένστικτα.

Φοβόμαστε να ρισκάρουμε, φοβόμαστε να αποκαλύψουμε κομμάτια του εαυτού μας, φοβόμαστε να ψάξουμε για σύμβουλο, μητέρα, πατέρα, φοβόμαστε να παρουσιάσουμε την ατελή δουλειά μας μέχρι να γίνει μέγα έργο (opus), φοβόμαστε να ξεκινήσουμε για ένα ταξίδι, φοβόμαστε να δείξουμε ότι νοιαζόμαστε τον διπλανό μας ή τους γύρω μας, αγωνιούμε ότι θα κοπιάσουμε, θα εξαντληθούμε και θα εξουθενωθούμε, φοβόμαστε ότι θα σκύψουμε το κεφάλι μπροστά στην αυθεντία, θα χάσουμε όλη μας την ενέργεια την ώρα της δημιουργίας, θα κοκκινίσουμε από ντροπή, θα νιώσουμε ταπείνωση, τρομερή αγωνία, μούδιασμα, άγχος.

Φοβόμαστε να αντεπιτεθούμε, ακόμα κι όταν έχουμε εξαντλήσει κάθε περιθώριο, φοβόμαστε να δοκιμάσουμε κάτι νέο, να πούμε τη γνώμη μας, να μιλήσουμε υπέρ ή κατά, με το στομάχι δεμένο κόμπο, να συσπάται, να πονάει, διχασμένες, φιμωμένες, υπερβολικά συμβιβαστικές ή υπερβολικά καλές, εκδικητικές.

Φοβόμαστε να σταματήσουμε, διστάζουμε να αναλάβουμε δράση, μετράμε όλη την ώρα 1-2-3... αλλά δεν ξεκινάμε, πάσχουμε από σύμπλεγμα ανωτερότητας, είμαστε διαρκώς αμφίθυμες, κι ωστόσο εξόχως ικανές και πλήρως λειτουργικές. Και όλη αυτή η κατάτμηση δεν είναι αρρώστια μιας εποχής ή ενός αιώνα, αλλά μια επιδημία που ενσκήπτει σε όλες τις εποχές και τους τόπους όταν οι γυναίκες φυλακίζονται και η άγρια φύση τους παγιδεύεται.

Μια υγιής γυναίκα είναι ίδια με λύκαινα: ρωμαλέα, γεμάτη, με μεγάλη ζωτική δύναμη, μια ύπαρξη ζωοδότρα, προστατευτική με την περιοχή της, επινοητική, πιστή, περιπλανώμενη. Όμως αν αποχωριστεί την αδάμαστη φύση της, η γυναίκα αρχίζει να γίνεται ανεπαρκής, αδύναμη, σχεδόν σαν φάντασμα, αόρατη. Κι όμως δεν φτιαχτήκαμε για να είμαστε ασήμαντα πλασματάκια με απαλά μαλλάκια, ανήμπορες για χοροπηδητά, ανίκανες

για κυνήγια, για γέννες, για δημιουργία. Όταν η ζωή μας τελματώνει, όταν όλα φαίνονται πληκτικά, τότε είναι πάντα η κατάλληλη στιγμή για να αναφανεί η άγρια γυναίκα. Είναι πάντα η κατάλληλη στιγμή για να πλημμυρίσει το δέλτα από τη δημιουργική δραστηριότητα της Ψυχής.

Πώς μας επηρεάζει η Άγρια Γυναίκα; Με αυτήν ως σύμμαχο, οδηγό, μοντέλο και δασκάλα βλέπουμε όχι μέσα από τα υλικά μας μάτια, που είναι δύο, αλλά μέσα από τα πολλά μάτια της διαίσθησης. Όταν αξιώνουμε τη διαίσθηση, είμαστε σαν την έναστρη νύχτα: Ατενίζουμε τον κόσμο μέσα από χιλιάδες μάτια.

Η άγρια φύση κρατάει μάτσο τα ιάματα: ό,τι χρειάζεται να γνωρίζει μια γυναίκα και να είναι. Φέρει το ίαμα των πάντων. Και μας φέρνει ιστορίες και όνειρα και λέξεις και τραγούδια και σημεία και σύμβολα. Είναι και όχημα και προορισμός.

Το να συνδεθούμε με την ενστικτώδη φύση μας δεν σημαίνει να χάσουμε τον έλεγχο, να αλλάξουμε τα πάντα άρδην, να πάμε από τη Δύση στην Ανατολή και πίσω, να φερόμαστε τρελά ή αλόγιστα. Δεν σημαίνει να χάσουμε τα βασικά κοινωνικά μας χαρακτηριστικά ούτε να γίνουμε λιγότερο ανθρώπινες. Το ακριβώς αντίθετο. Η άγρια φύση είναι ακέραη στον μέγιστο βαθμό.

Συνδεόμενες μαζί της ορίζουμε την επικράτειά μας, βρίσκουμε την αγέλη μας, είμαστε αυτές που είμαστε με οίγουριά και με περηφάνια, άσχετα από τα χαρίσματα ή τους περιορισμούς του σώματός μας, μιλάμε και ενεργούμε εξ ονόματός μας, έχουμε επίγνωση και συναίσθηση, χρησιμοποιούμε τις έμφυτες γυναικείες δυνάμεις της διαίσθησης και της αίσθησης για να βρούμε τον ρυθμό των κύκλων μας, να βρούμε πού ανήκουμε, να αναπτυχθούμε σε όλο μας το μεγαλείο, να έχουμε όσο περισσότερη αυτογνωσία μπορούμε.

Ως αρχέτυπο η Άγρια Γυναίκα και όσα αντιπροσωπεύει είναι η προστάτιδα των ζωγράφων, των συγγραφέων, των γλυπτριών, των χορευτριών, των σκεπτομένων, των δεομένων,⁵ όσων αναζητούν κι όσων έχουν βρει – γιατί όλες τους μοχθούν να εφεύρουν, κι αυτό είναι η κύρια ασχολία της ενστικτώδους φύσης. Όπως όλες οι τέχνες, η Άγρια Γυναίκα εδράζει στα σωθικά, όχι στο κεφάλι. Μπορεί να εντοπίσει ίχνη, να τρέξει, να καλέσει,

5. Στο πρωτότυπο: rezandero - στο Μεξικό και αλλού, μέλος του ιερατείου, που θεραπεύει μέσω της εκστατικής προσευχής, συχνά προφητεύει και αναλαμβάνει όλα τα τελετουργικά της κοινότητας που σχετίζονται με τα δάση ή τους αγρούς. (Σ.τ.Μ.)

να απωθήσει. Μπορεί να νιώσει, να καμουφλάρει και να αγαπήσει βαθιά. Είναι διαισθητική, αντιπροσωπευτικά χαρακτηριστική και σχετική με τους ρυθμιστικούς κανόνες (αξίες). Είναι εντελώς απαραίτητη για την πνευματική και συναισθηματική υγεία μιας γυναίκας.

Τι συνιστά λοιπόν την Άγρια Γυναίκα; Από την άποψη της αρχετυπικής ψυχολογίας και των αρχαίων παραδόσεων, η Άγρια Γυναίκα είναι η γυναικεία ψυχή. Είναι ωστόσο πολλά περισσότερα. Είναι η πηγή του θηλυκού στοιχείου, η ουσία των ενστικτών, όλων των κόσμων, κρυφών και φανερών – είναι το θεμέλιο. Από κει παίρνουμε όλες μας ένα κύτταρο που λάμπει και που περιέχει τα ένστικτα και τις γνώσεις τις απαραίτητες στη ζωή.

«Είναι η δύναμη της ζωής/θανάτου/ζωής, αυτή που εκκολάπτει. Διαθέτει διαίσθηση, βλέπει μακριά, ακούει πολύ προσεκτικά, αγαπάει πιστά. Μας ενθαρρύνει να εκφραζόμαστε σε διάφορες γλώσσες, να εκφραζόμαστε άνετα μέσα από τη γλώσσα των ονείρων, των παθών και των ποιημάτων μας.

»Ψιθυρίζει μέσα στα νυχτερινά όνειρα, κι αφήνει πίσω της, στην επικράτεια της γυναικείας ψυχής, χοντρές τρίχες και λασπωμένα χνάρια. Έτσι, λαχταράμε να τη συναντήσουμε, να την ελευθερώσουμε και να την αγαπήσουμε.

»Αυτή είναι οι ιδέες, τα αισθήματα, οι παρορμήσεις, η θύμηση. Έμεινε χαμένη και μισοξεχασμένη για πολύ καιρό. Είναι η πηγή, το φως, η νύχτα, το σκοτάδι και η αυγή. Η μυρωδιά της γόνιμης λάσπης, το πίσω πόδι της αλεπούς. Δικά της είναι τα πουλιά που μας λένε μυστικά. Δικά της και η φωνή που κατευθύνει: «Προς τα δω, προς τα δω».

»Αυτή κατακεραυνώνει την αδικία. Αυτή γυρίζει σαν μεγάλος τροχός. Διαγράφει τους κύκλους της ζωής. Αυτή αναζητάμε όταν φεύγουμε από το σπίτι. Σε αυτήν επιστρέφουμε όταν γυρνάμε σπίτι. Είναι η λασπωμένη ρίζα όλων των γυναικών. Είναι όσα μας στηρίζουν για να προχωρήσουμε, τη στιγμή που νομίζουμε ότι δεν αντέχουμε άλλο. Αυτή εκκολάπτει τις άγουρες, νεογέννητες ιδέες και συμφωνίες. Είναι το μυαλό που μας σκέφτεται, είμαστε οι σκέψεις που κάνει.

»Πού βρίσκεται; Πού μπορείς να τη νιώσεις; Πού μπορείς να τη βρεις; Διαβαίνει τις ερήμους, τα δάση, τους ωκεανούς, τις πόλεις, τις γειτονιές και τα κάστρα. Μένει με τις βασιλίσσες και με τις campesinas, τις χωριάτισσες, σε αίθουσες συνεδριάσεων, σε εργοστάσια, σε φυλακές, στην ερημιά των βουνών. Ζει στο γκέτο, στο πανεπιστήμιο, στον δρόμο. Αφήνει ίχνη, ώστε να δοκιμάσουμε αν το πόδι μας ταιριάζει με το δικό της. Αφήνει ίχνη, όπου βρει μια γυναίκα που είναι πρόσφορο έδαφος.

»Πού ζει; Στον πάτο του πηγαδιού, στο κεφαλόβρυσσο, στον αιθέρα τον άχρονο. Ζει στο δάκρυ και στον ωκεανό. Ζει στον μαλακό φλοιό των δέντρων που αναπτύσσεται με τριγμούς. Έρχεται από το μέλλον κι από τις απαρχές του Χρόνου. Ζει στο παρελθόν, από κει την καλούμε. Είναι το παρόν. Έχει θέση στο τραπέζι μας, στέκεται από πίσω μας στην ουρά, οδηγεί μπροστά μας στον δρόμο. Βρίσκεται στο μέλλον και κινείται ανάποδα, για να έρθει να μας βρει στο τώρα.

»Ζει στα φυτά που ξεπροβάλλουν από το χιόνι, στα στάχυα του καλαμποκιού που θροϊζουν καθώς τελειώνει η φθινοπωρινή σοδειά, εκεί όπου οι νεκροί έρχονται για να πάρουν τους ασπασμούς και οι ζωντανοί για να στείλουν τις προσευχές. Ζει εκεί όπου φτιάχνεται η γλώσσα. Ζει με ποίηση, με κρουστά και με τραγούδι. Ζει στις νότες τετάρτου, στα μουσικά ποικίλματα, σε μια καντάτα, σε μια σεστίνα και στα μπλουζ. Είναι η στιγμή λίγο πριν μας κατακλύσει η έμπνευση. Ζει σε έναν πολύ μακρινό τόπο, που καταλήγει στον δικό μας κόσμο.

»Ορισμένοι ίσως ζητήσουν στοιχεία, αποδείξεις της ύπαρξής της. Ζητούν στην ουσία αποδείξεις περί Ψυχής. Εφόσον είμαστε η Ψυχή, είμαστε και η απόδειξη. Καθεμιά μας και όλες είμαστε η απόδειξη ότι η Άγρια Γυναίκα υπάρχει και ότι συνιστά τον απαραίτητο όρο του συλλογικού. Είμαστε η απόδειξη αυτού του άρρητου numen⁶ της γυναίκας. Η ύπαρξή μας προχωρά παράλληλα με τη δική της.

»Όσα βιώνουμε κοντά της και μακριά της είναι η απόδειξη της ύπαρξής της. Τα χιλιάδες, τα εκατομμύρια συναπαντήματα μαζί της, ενδοψυχικά, στα νυχτερινά μας όνειρα και τις πρωινές μας σκέψεις, στους πόθους και τις εμπνεύσεις μας, αυτές είναι οι επιβεβαιώσεις. Νιώθουμε αποστερημένες όταν δεν βρισκόμαστε κοντά της, την επιζητούμε και τη λαχταράμε όταν είμαστε χώρια της – να οι ενδείξεις ότι πέρασε από δω».⁷

6. Numen (λατινικά το πνεύμα, η δύναμη, το θείο): Είναι όρος που πλάθει ο Ρούντολφ Όττο στο βιβλίο του *To Ιερόν*, όπου διερευνά το ανορθολογικό στοιχείο της θεότητας και τη σχέση του με το ορθολογικό. Numen σημαίνει «το ιερό χωρίς το πητικό του στοιχείο και χωρίς το ορθολογικό». Ο Γιουνγκ χαρακτηρίζει numen την Ψυχική ενέργεια που φέρουν τα αρχέτυπα. Ο όρος δεν έχει μεταφραστεί, αλλά έχει εξελληνιστεί (ουσ. επίθ. το «νουμενικόν», το «νουμνιακόν»). Στο παρόν βιβλίο αναφέρεται ως numen και νουμνιακός-ή-ό. (Σ.τ.Μ.)

7. Para La Mujer Grande, the Great Woman © 1971, C. P. Estés, *Rowing Songs for the Night Sea Journey: Contemporary Chants* (ιδιωτική έκδοση, 1989).

Έκανα διδακτορικό στην εθνοκλινική ψυχολογία, που συνδυάζει σπουδές κλινικής ψυχολογίας και εθνολογίας, με έμφαση στην ψυχολογία της ομάδας και ειδικότερα της φυλής. Το μεταδιδακτορικό μου στην αναλυτική ψυχολογία πιστοποιεί ότι είμαι γιουνγκιανή ψυχαναλύτρια. Τα βιώματά μου ως *santadora/mesemondó*, αφηγήτρια, ποιήτρια και καλλιτέχνιδα μου δίνουν πληροφορίες χρήσιμες στη δουλειά μου με τους αναλυόμενους.

Μερικές φορές με ρωτάνε τι κάνω στις συνεδρίες για να βοηθήσω τις γυναίκες να επιστρέψουν στην αδάμαστη φύση τους. Δίνω μεγάλη έμφαση στην κλινική και αναπτυξιακή ψυχολογία, και χρησιμοποιώ το απλούστερο και πιο προσιτό συστατικό της θεραπείας – τις ιστορίες. Μαζί με την ασθενή ακολουθούμε το υλικό του ονείρου της, που περιέχει διάφορες πλοκές και ιστορίες. Η σωματική αίσθηση και η σωματική μνήμη της αναλυόμενης μπορεί κι αυτή να διαβαστεί ως ιστορία και να μεταφραστεί στο συνειδητό επίπεδο.

Επιπλέον, διδάσκω ένα είδος ισχυρής διαδραστικής υπνωτικής καταληψίας, που είναι συναφής με την ενεργητική φαντασία του Γιουνγκ – κι αυτή παράγει ιστορίες που διασαφνίζουν περαιτέρω το ψυχικό ταξίδι των ασθενών. Εκμαιεύουμε το άγριο Ταυτό με συγκεκριμένες ερωτήσεις και με ανάλυση παραμυθιών, θρύλων και μύθων. Τις περισσότερες φορές καταφέρνουμε εν καιρώ να βρούμε τον καθοδηγητικό μύθο ή το παραμύθι που περιέχει όσες οδηγίες χρειάζεται προς το παρόν η γυναίκα για να αναπτυχθεί ψυχικά. Αυτές οι ιστορίες συγκροτούν το δράμα της γυναικείας ψυχής. Είναι σαν ένα θεατρικό με σκηνοθετικές οδηγίες, χαρακτηριστικές και σκηνικά αντικείμενα.

Η «κατασκευαστική δεξιότητα» αποτελεί σημαντικό μέρος της δουλειάς μου. Προσπαθώ να ενδυναμώσω τις πελάτισσές μου διδάσκοντάς τους πανάρχαια είδη χειροτεχνίας... μεταξύ άλλων, τη συμβολική τέχνη της δημιουργίας φυλαχτών, των *ofrendas*⁸ και *retablos*,⁹ που μπορεί να είναι τα πάντα, από ξυλάκια με κορδέλες έως γλυπτές συνθέσεις. Η τέχνη είναι σημαντική γιατί τιμά τις εποχές της ψυχής ή ενός ιδιαίτερου ή τραγικού συμβάντος κατά τη διάρκεια του ταξιδιού της ψυχής. Η τέχνη δεν είναι μόνο για όποιον τη δημιουργεί, δεν δείχνει μόνο τη δική του αντιληπτική ικανότητα. Είναι επίσης ένας χάρτης για όσους έπονται.

8. Μικροί βωμοί με προσφορές των πιστών στους εορτασμούς της Ημέρας των Νεκρών. (Σ.τ.Μ.)

9. Πολύχρωμες ελαιογραφίες αγίων πάνω σε κασσίτερο ή γλυπτές αναθηματικές συνθέσεις, ως τάματα ή ως ευχαριστίριες προσφορές για την εκπλήρωσή τους. (Σ.τ.Μ.)

Καθώς μπορείτε να φανταστείτε, η δουλειά μου με κάθε θεραπευόμενη είναι εντελώς εξατομικευμένη, γιατί αληθεύει ότι όλοι μας είμαστε εκ φύσεως μοναδικοί. Αλλά οι παράγοντες που προανέφερα καθορίζουν τον τρόπο που εργάζομαι και αποτελούν το θεμέλιο κάθε ανθρώπινου έργου, δικού μου και δικού σας. Η τέχνη των ερωτήσεων, η τέχνη των ιστοριών, η τέχνη των χειρών – όλα αυτά μαζί δημιουργούν κάτι, κι αυτό το κάτι είναι η ψυχή. Κάθε φορά που θρέφουμε την ψυχή, αυτή θάλλει.

Τα παραμύθια που παρουσιάζω σε αυτό το βιβλίο φωτίζουν πλευρές της Άγριας Γυναίκας. Οι ιστορίες και οι μύθοι είναι κατά λέξη απομαγνητοφωνήσεις από αφηγήσεις και διαλέξεις που έδωσα. Τα παραμύθια παρουσιάζονται με κάθε λεπτομέρεια, και παραμένουν πιστά στην πρώτη τους, αρχετυπική μορφή. Επιπλέον, παραθέτω ερωτήματα που θέτω σε αναλυόμενες, ώστε απαντώντας τα να μπορέσουν οι ίδιες να προσεγγίσουν συνειδητά το πολύτιμο άγριο Ταυτό.

Τέλος, αναφέρω λεπτομερώς κάποιες κατασκευές – βιωματικά και ευφυή παιχνίδια που μας βοηθάνε να κρατάμε στη συνειδητή μνήμη το *numen* του έργου μας. Νομίζω ότι βοηθούν, μαζί με όλες τις άλλες, στο να αναδυθεί ξανά ο αδάμαστος εαυτός μας. Με τέτοιους απλούς τρόπους μαλακώνει ο ιστός κάθε παλιάς ουλής μας, κλείνουν οι πληγές μας και ξανακερδίζουμε τις παλιές δεξιότητες με πρακτικά μέσα.

Οι ιστορίες είναι φάρμακο. Με συνεπήραν από τότε που τις πρωτοάκουσα. Έχουν τεράστια δύναμη και δεν απαιτούν από εμάς να κάνουμε, να είμαστε, να πράττουμε. Μόνο να ακούμε. Οι ιστορίες περιέχουν το γιατρικό για να αποκαταστήσουμε ή να ξαναβρούμε τη χαμένη ψυχική δύναμη. Οι ιστορίες προκαλούν τον ενθουσιασμό, τη λύπη, τα ερωτήματα, τη λαχτάρα και την κατανόηση, που αυθόρμητα ανασύρουν στην επιφάνεια το αρχέτυπο, σε αυτή την περίπτωση την Άγρια Γυναίκα.

Οι ιστορίες περιέχουν οδηγίες που μας δείχνουν τον δρόμο όταν αντιμετωπίζουμε δυσκολίες. Μας δίνουν να καταλάβουμε σε τι μας χρειάζεται το αρχέτυπο που αναδύεται από τη διήγηση και πώς να το φέρουμε στην επιφάνεια. Οι ιστορίες που θα διαβάσετε παρακάτω είναι, ανάμεσα σε εκατοντάδες άλλες, αυτές με τις οποίες έχω δουλέψει και τις οποίες μελετώ για δεκαετίες, γιατί θεωρώ ότι εκφράζουν πιο καθαρά τα δώρα του αρχέτυπου της Άγριας Γυναίκας.

Μερικές φορές λόγω των αλληπάλληλων πολιτισμικών επιχρισμάτων,

τα οστά των ιστοριών βρίσκονται ατάκτως ερριμμένα. Για παράδειγμα, στην περίπτωση των αδελφών Γκριμ (και άλλων συλλεκτών παραμυθιών τους προηγούμενους αιώνες), υπάρχει έντονη υποψία ότι οι πληροφοριοδότες (παραμυθιάδες) της εποχής «εξάγνιζαν» συχνά πυκνά τις ιστορίες τους για χάρη των θρησκευόμενων αδελφών. Με την πάροδο του χρόνου, τα παλιά παγανιστικά σύμβολα επικαλύφθηκαν από χριστιανικά: Η γερόντισσα θεραπεύτρια έγινε διαβολική μάγισσα, το πνεύμα έγινε άγγελος, το πέπλο της μύησης ή ο αμνιακός σάκος έγιναν μαντίλι, κι ένα παιδί με το όνομα Όμορφος (σύνηθες για τα παιδιά που γεννιούνταν κατά τους εορτασμούς του πλιοστασίου) μετονομάστηκε σε Σμέρτσενραϊχ, δηλαδή Πονεμένος. Τα ερωτικά στοιχεία απαλείφθηκαν. Πλάσματα και ζώα που πρόσφεραν βοήθεια έγιναν δαίμονες και φαντάσματα.

Έτσι χάθηκαν πολλά διδακτικά γυναικεία παραμύθια για την ερωτική πράξη, την αγάπη, το χρήμα, τον γάμο, τη γέννηση, τον θάνατο και τη μεταμόρφωση. Επίσης, συγκαλύφθηκαν όσα παραμύθια και μύθοι εξηγούσαν τα αρχαία γυναικεία μυστήρια. Πολλές παλιές συλλογές παραμυθιών και μύθων έχουν καθαριστεί από στοιχεία κοπροφιλικά, σεξουαλικά, από διαστροφές (αντικαταστάθηκαν με οδηγίες αποτροπής τους), από στοιχεία προ-χριστιανικά, θηλυκά, γυναικείων θεοτήτων, μυστικά, ιατρικά για ψυχικές αρρώστιες και καθοδηγητικά για την πνευματική έκταση.

Κι όμως, δεν χάθηκαν για πάντα. Ως παιδί μου δόθηκαν ιστορίες με θέματα απείραχτα – απ' όσο γνωρίζω – και πολλά από αυτά τα παρουσιάζω εδώ. Ακόμα και τα θραύσματα μιας ιστορίας, όπως επιζούν, μπορούν να μας δώσουν ολόκληρο το σχήμα της. Τα ψαχούλεψα στο πλαίσιο της εγκληματολογικής έρευνάς μου περί παραμυθιών και παλαιομυθολογίας (κάνω πλάκα), παρόλο που η αναδόμηση της ιστορίας είναι μια διαδικασία μακροχρόνια, πολύπλοκη και στοχαστική. Αν η προσπάθεια τελεοφορήσει, χρησιμοποιώ έπειτα πολλών ειδών κριτικές ερμηνείες, αντιπαραβάλλω τα λάιτμοτιφ,¹⁰ λαμβάνω υπόψη μου ανθρωπολογικά και ιστορικά τεκμήρια, σχήματα παλαιά και νέα. Αυτή η μέθοδος, εν μέρει, αναδομεί στοιχεία του αρχαίου αρχετυπικού μοτίβου, γνωστού σε εμένα από τα τόσα χρόνια εκπαίδευσης στην αναλυτική και αρχετυπική ψυχολογία, η οποία διατηρεί και μελετά όλα τα μοτίβα και την πλοκή

10. Σύντομο, χαρακτηριστικό και επαναλαμβανόμενο θέμα στη μουσική, αλλά και επαναλαμβανόμενο μοτίβο σε ένα λογοτεχνικό έργο. (Σ.τ.Μ.)

των παραμυθιών, των θρύλων και των μύθων, προκειμένου να κατανοήσει την ενστικτώδη ζωή. Με βοηθούν τα καλούπια που βρίσκονται φανταστικούς κόσμους, συλλογικές εικόνες του ασυνείδητου και άλλες που αναφαίνονται μέσα από τα όνειρα και τις ασυνήθιστες καταστάσεις του συνειδητού. Στο τέλος, συγκρίνω τη μήτρα της ιστορίας με αρχαιολογικά τεκμήρια περασμένων πολιτισμών, όπως η τελετουργική αγγειοπλαστική, οι μάσκες και τα ειδώλια. Για να το πούμε απλά, στο ιδίωμα των παραμυθιών, περνάω πολύ καιρό «σκαλίζοντας τα περασμένα» με τη μύτη μου.

Εδώ και είκοσι τόσα χρόνια μελετώ αρχετυπικά θέματα, και εδώ και πολύ περισσότερα χρόνια μελετώ τους μύθους, τα παραμύθια και τις λαογραφικές παραδόσεις της οικογένειάς μου. Διαθέτω ένα τεράστιο σώμα γνώσεων σχετικά με τα οστά των ιστοριών και ξέρω πότε και πού λείπουν τα οστά μιας ιστορίας. Στη ροή του χρόνου, οι υποδουλώσεις των εθνών από άλλα έθνη και οι άλλοτε ειρηνικές κι άλλοτε βίαιες αλλαγές θρησκευμάτων έχουν καλύψει ή αλλοιώσει τον αρχικό πυρήνα των παλαιών ιστοριών.

Ευτυχώς, παρόλο που τα παραμύθια στις σύγχρονες εκδοχές τους δεν έχουν σχεδόν καθόλου δομή, διασώζουν ωστόσο ένα ισχυρό μοτίβο, ένα μοτίβο που εξακολουθεί να λάμπει. Το σχήμα και η μορφή των τμημάτων που απέμειναν μπορεί να δείξει επακριβώς τι χάθηκε, ώστε τα κομμάτια που λείπουν να επανασχεδιαστούν με ακρίβεια – συχνά αποκαλύπτοντας καταπληκτικά υποστρώματα, που παρηγορούν κάπως τη λύπη μας για τα πολλά αρχαία μυστήρια που χάθηκαν. Γιατί δεν είναι αλήθεια ότι χάθηκαν. Αυτό που χρειάζεται, το μόνο που θα χρειαστούμε, είναι ό,τι μας αφηγούνται ψιθυριστά τα οστά της ιστορίας.

Σαν άλλη παλαιοντολόγος, ασχολούμαι διαρκώς με τη συλλογή της βαθύτερης ουσίας των ιστοριών. Όσο περισσότερα οστά συλλέξω τόσο πιθανότερο είναι να ανασυνθέσω την ιστορία. Κι όσο πιο πλήρεις είναι οι ιστορίες, τόσο πιο ανάγλυφες παρουσιάζονται μπροστά μας οι διακυμάνσεις της Ψυχής και τόσο πιο καλά μπορούμε να κατανοήσουμε και να δουλέψουμε την ψυχή μας. Όσο δουλεύουμε την ψυχή μας, τόσο αυτή, η Άγρια Γυναίκα, αναπτύσσεται.

Ήμουν τυχερή, γιατί μεγάλωσα με ανθρώπους που προέρχονταν από πολλές και παλιές ευρωπαϊκές χώρες και από το Μεξικό. Μέλη της οικογένειάς μου, γείτονες και φίλοι είχαν καταφθάσει τότε από την Ουγγαρία, τη Γερμανία, τη Ρουμανία, τη Βουλγαρία, τη Γιουγκοσλαβία, την Πολωνία, την Τσεχοσλοβακία, τη Σερβία, την Κροατία, τη Ρωσία, τη

Λιθουανία, τη Βοημία, από το Χαλίσκο, το Μίτσοακάν και το Χουάρες, καθώς και από πολλά aldeas fronterizas, παραμεθόρια χωριά στα σύνορα Μεξικού, Τέξας και Αριζόνας.

Αυτοί και πολλοί άλλοι –Ινδιάνοι, άνθρωποι από τα Απαλάχια, μετανάστες από την Ασία, αφροαμερικανικές οικογένειες του Νότου– έρχονταν για να δουλέψουν στα χωράφια, στους οπωρώνες, στα σκάμματα των σιδηρόδρομων και τα χαλυβουργεία, στις ζυθοποιίες και τα σπίτια. Οι περισσότεροι δεν είχαν ακαδημαϊκή μόρφωση, αλλά βαθιά σοφία. Ήταν φορείς μιας πολύτιμης, αμόλυντης σχεδόν, προφορικής παράδοσης.

Πολλά μέλη της οικογένειάς μου και γείτονες που τους γνώριζα καλά είχαν επιβιώσει από στρατόπεδα καταναγκαστικής εργασίας, στρατόπεδα εκτοπισμένων, στρατόπεδα για όσους είχαν απελαθεί και στρατόπεδα συγκέντρωσης – εκεί όσοι συγγενείς και γνωστοί ήταν παραμυθιάδες κι αφηγητές έζησαν την εφιαλτική εκδοχή της Σεχραζάντ. Πάμπολλοι είδαν την οικογενειακή τους γη να περνάει σε ξένα χέρια, έζησαν σε φυλακές για μετανάστες, επαναπατρίστηκαν παρά τη θέλησή τους. Από εκείνους τους χωριάτες παραμυθιάδες πρωτοέμαθα τις ιστορίες που λένε οι άνθρωποι όταν η ζωή γίνεται θάνατος κι ο θάνατος ζωή μέσα σε μία μόνο στιγμή. Ο τρόπος που μου τις μετέδιδαν ήταν γεμάτος με τέτοιο πόνο και τόσο ελπίδα ώστε τα εικονογραφημένα παραμύθια που άρχισα αργότερα να διαβάζω μόνη μου μου φάνηκαν στεγνά, χωρίς εντάσεις.

Στο τέλος της δεκαετίας του 1960, μετακόμισα δυτικά, στο Ηπειρωτικό Χάσμα του Κολοράντο. Έζησα με άγνωστους μου Εβραίους, Ιρλανδούς, Έλληνες, Ιταλούς, Αφροαμερικανούς και Αλοσατούς, που έγιναν αγαπημένοι φίλοι και πνευματικά αδέρφια μου. Είχα την τύχη να γνωρίσω σπάνιες και πολύ παλαιές κοινότητες ισπανόφωνων των Νοτιοδυτικών Πολιτειών, στις μικρές πόλεις Τράμπας και Τρούχας του Νέου Μεξικού. Έζησα κάποιο διάστημα με Ινδιάνους φίλους και συγγενείς ινδιανικής καταγωγής, από τους Ινουίτ του Βορρά μέχρι τους Πουέμπλο και τους Ινδιάνους των Πεδιάδων, τους Νάχουα, τους Λακαντόνες, τους Τιχουάνα, τους Χουιτσόλες, τους Σεν, τους Μάγια Κισέ, τους Μάγια Κακτοικέλ, τους Μεσκίτο, τους Κούνα, τους Νάσκα/Κέτσουα και τους Χιβάρο στην Κεντρική και τη Νότια Αμερική.

Έχω ανταλλάξει ιστορίες με θεραπευτές και θεραπεύτριες σε κουζίνες, κάτω από κληματαριές, σε κοτέτσια και στάβλους, ετοιμάζοντας τορτίγιες, παρατηρώντας την άγρια φύση, κάνοντας τη χλιοστή σταυροβελονιά. Ήμουν τυχερή που μοιράστηκα μαζί τους το τελευταίο πιάτο τσίλι,

τραγούδιμα μαζί με γυναίκες που λένε γκόσπελ έτοι που και νεκρούς ανασταίνουν, κοιμήθηκα κάτω από τα άστρα σε σπίτια ασκεπή. Έχω καθίσει κοντά στη φωτιά για να ζεσταθώ ή να φάω ή και για τα δύο στη Μικρή Ιταλία της Νέας Υόρκης, στη γειτονιά των Πολωνών του Σικάγου, στην κομπετία Τέξας Χιλ, στα περίχωρα των ισπανόφωνων και σε διάφορες κοινότητες των Μεσοδυτικών Πολιτειών και της Άγριας Δύσης όπου ζουν ένα σωρό εθνικότητες, ενώ πιο πρόσφατα, στις Μπαχάμες, είπαμε ιστορίες για τα sprats, τα κακόβουλα πνεύματα, με έναν φίλο γκριό.

Είμαι διπλά τυχερή επειδή, όπου και να πάγαινα, παιδιά, γυναίκες και άντρες στην ακμή τους, γεροξεκούτηδες και γριές παλάβρες –οι καλλιτέχνες της ψυχής– ξεπρόβαλλαν μέσα από τα δάση, τις ζούγκλες, τα λιβάδια και τις θίνες και με προσκαλούσαν να μοιραστώ μαζί τους ένα πιάτο φαΐ. Και έτοι έκανα.

Υπάρχουν πολλοί τρόποι για να προσεγγίσει κανείς τις ιστορίες: της λαογράφου, της γιουνγκιανής αναλύτριας, της φροϊδικής αναλύτριας ή οποιας άλλης αναλύτριας, της εθνολόγου, της ανθρωπολόγου, της θεολόγου, της αρχαιολόγου. Όλοι έχουν και μια διαφορετική μέθοδο στον τρόπο που συλλέγουν και χρησιμοποιούν τα παραμύθια. Η διανοητική προσέγγιση των ιστοριών σχετίζεται με την εκπαίδευσή μου στην αναλυτική και αρχετυπική ψυχολογία. Στη διάρκεια της πενταετούς εκπαίδευσής μου ως ψυχαναλύτριας, μελέτησα συγκριτική συμβολολογία των λάιτμουιφ, αρχετυπική συμβολολογία, παγκόσμια μυθολογία, αρχαία και σύγχρονη εικονολογία,¹¹ εθνολογία, θρησκευολογία και ερμηνεία θρησκειών.

Σε βαθύτερη προσέγγιση πλησιάζω το παραμύθι ως cantadora, φύλακας των παλαιών ιστοριών. Έρχομαι από μια πολύ μακριά γενιά αφηγητών, τις mesemonddók, μαγυάρες γερόντισσες που αφηγούνται εξίσου ωραία είτε κάθονται σε ξύλινες καρέκλες με τα πλαστικά πορτοφολάκια τους στα γόνατα, τα πόδια λίγο ανοιχτά, τις φούστες να σβαρνίζονται στο πάτωμα, είτε στρίβουν το λαρύγγι της κότας... cuentistas, ισπανόφωνες γριές, με βαρύ στήθος και φαρδιά λαγόνια, που λένε τραγουδιστά την ιστορία σε σιλ ραντσέρα. Σε κάθε περίπτωση, τις ιστορίες τις διηγούνται

11. Κλάδος μελέτης της εικονογραφίας, που αναλύει κυρίως τους συμβολισμούς και τα νοήματα μιας εικόνας ως διπλωτικά της κουλτούρας εντός της οποίας δημιουργήθηκε. (Σ.τ.Μ.)

γυναίκες απλές, που γεννάνε, θρέφουν, θάβουν. Για εμάς η ιστορία είναι το φάρμακο που ενδυναμώνει, που εξισορροπεί το άτομο και την κοινότητα.

Όσες αναλαμβάνουν την ευθύνη αυτής της τέχνης, και αφοσιώνονται στο *numen* που βρίσκεται από πίσω της, κατάγονται απευθείας από τη μεγάλη και αρχαία κοινότητα των ιερών ανθρώπων (των Ναβάχο), των τροβαδούρων, των βάρδων, των γκριό, των *cantadoras*, των τραγουδιστάδων, των περιηγητριών ποιητριών, των ασκόπως περιφερομένων, των σταφιδιασμένων παλιόγριων και των σαλών.

Κάποτε ονειρεύτηκα ότι έλεγα ιστορίες και ένιωθα κάποιον να μου χαϊδεύει ενθαρρυντικά το πόδι. Κοιτάζοντας προς τα κάτω, είδα ότι ήμουν καβάλα στους ώμους μιας γριάς, που με κρατούσε σταθερά από τους αστραγάλους και μου χαμογελούσε.

Της είπα: «Όχι, όχι, εσύ έλα να κάτσεις στους ώμους μου. Εσύ είσαι η γριά κι εγώ η νέα».

«Όχι, όχι», επέμεινε αυτή, «έτσι ακριβώς πρέπει να γίνει».

Είδα ότι κι αυτή στεκόταν στους ώμους μιας γυναίκας πολύ πιο γριάς από την ίδια, κι εκείνη με τη σειρά της ήταν επάνω στους ώμους μιας πολύ πιο ηλικιωμένης γερόντισσας, που κι εκείνη καθόταν στους ώμους μιας γυναίκας με μακριά ρόμπα, που καθόταν στους ώμους μιας άλλης ψυχής και πάει λέγοντας...

Πίστεψα τη γριά στο όνειρό μου όσον αφορά τον τρόπο που πρέπει να γίνονται τα πράγματα. Η δύναμη και το χάρισμα των δικών μου ανθρώπων, που προηγήθηκαν, με ωθούν στην αφήγηση των ιστοριών. Γνωρίζω εκ πείρας ότι η καθοριστική στιγμή σε μια ιστορία έλκει τη δύναμή της από την πανύψηλη στήλη της ανθρωπότητας, που μας ενώνει τον έναν με τον άλλο στον τόπο και τον χρόνο, ντυμένους με της εποχής μας τα ρούχα ή με κουρέλια ή εντελώς γυμνούς, πάντα όμως γεμάτους από ασπαίρουσα ζωή. Αν οι ιστορίες και το *numen* τους έχουν μία και μόνη πηγή, αυτή είναι η μακριά ανθρώπινη αλυσίδα...

Η ιστορία προηγείται της τέχνης και της επιστήμης της ψυχολογίας, και πάντα θα είναι η αρχαιότερη στην εξίσωση. Για μένα, από τους πιο παλιούς και συναρπαστικούς αφηγηματικούς τρόπους είναι η γεμάτη πάθος έκσταση, οπότε η αφηγήτρια «αισθάνεται» το κοινό –είτε πρόκειται για ένα άτομο είτε για πολλά– και ύστερα μπαίνει σε έναν «ενδιάμεσο κόσμο», απ' όπου οι ιστορίες «έλκονται» προς την εκστατική αφηγήτρια και μεταφέρονται προφορικά μέσω αυτής.

Σε αυτή την κατάσταση, η αφηγήτρια καλεί το ντουέντε,¹² τον άνεμο που εμφυσά ψυχή πάνω στα πρόσωπα των ακροατών. Μέσω της διαλογιστικής πρακτικής της αφήγησης, μαθαίνει να είναι ψυχικά ευλύγιστη, εκπαιδεύει δηλαδή τον εαυτό της να κλείνει ψυχικές πύλες και τμήματα του εγώ, για να αφήσει τη φωνή να μιλήσει, τη φωνή που είναι αρχαιότερη κι από τις πέτρες. Όταν αυτό συμβεί, η ιστορία μπορεί να πάρει οποιαδήποτε κατεύθυνση, να έρθει τα πάνω κάτω, να γεμίσει με χυλό βρώμης και να την παρατήσουν στον ντενεκέ απ' όπου θα την πάρει ο φτωχός και θα χορτάσει, να γεμίσει με χρυσάφι και να το μοιράσει σε όλους, ή να καταδιώκει τον ακροατή έως τον άλλο κόσμο. Η αφηγήτρια δεν ξέρει πώς θα εξελιχθούν τα πράγματα, κι εδώ ακριβώς βρίσκεται η μισή μαγεία της ιστορίας.

Το βιβλίο αυτό εξιστορεί τους τρόπους της αρχετυπικής Άγριας Γυναίκας. Το να προσπαθήσει κανείς να την απεικονίσει σχηματικά, να βάλει σε κουτάκια την ψυχική της ζωή, θα ήταν εντελώς αντίθετο με το πνεύμα της. Η γνωριμία μαζί της είναι μια διαδικασία σε εξέλιξη, που κρατάει εφ' όρου ζωής, οπότε είναι πάντα σε εξέλιξη, για όσο ζει κανείς.

Θα σας δώσω λοιπόν κάποιες ιστορίες για να τις έχετε σαν βιταμίνες της ψυχής, καθώς και κάποια σχόλια, σαν κομμάτια του χάρτιν, μερικά κομματάκια ρετινιού για να στερεώσετε στα δέντρα πούπουλα που θα σας δείξουν προς τα πού να πάτε, και μερικά πατημένα χαμόκλαδα για να βρείτε τον δρόμο της επιστροφής στο *munro subterraneo*, στον υποχθόνιο κόσμο, την έδρα της ψυχής μας.

Οι ιστορίες θέτουν σε κίνηση την εσωτερική μας ζωή, κι αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό όταν η εσωτερική ζωή είναι φοβισμένη, σφηνωμένη, στριμωγμένη στη γωνία. Μια ιστορία λαδώνει το βίντσι και τις τροχαλίες, κάνει την αδρεναλίνη να ρέει, μας δείχνει τη διέξοδο –είτε κατάβαση είτε

12. Το ντουέντε (*el duende*) σημαίνει κυριολεκτικά «σκανταλιάρης άνεμος». Είναι η δύναμη πίσω από τις πράξεις και τη δημιουργική ζωή, καθώς και ο τρόπος που μιλάμε, η χροιά της φωνής μας, ακόμα και ο τρόπος που ανασπώνουμε το μικρό μας δάχτυλο. Ο όρος χρησιμοποιείται στο φλαμένκο, καθώς και για να περιγράψει την ικανότητα να σκεφτόμαστε με ποιητικές εικόνες. Για τις *curanderas*, τις θεραπεύτριες-αφηγήτριες της Λατινικής Αμερικής, είναι η ικανότητα να καταλαμβάνονται από ένα άλλο πνεύμα, ευρύτερο από αυτό που ήδη φέρουν μέσα τους. Είτε μιλάμε για καλλιτέχνιδες, είτε για θεατές, ακροάτριες ή αναγνώστριες, όταν υπάρχει ντουέντε μπορούμε να το δούμε, να το ακούσουμε, να το διαβάσουμε, να το νιώσουμε πάνω στον χορό, στη μουσική, στις λέξεις, στην τέχνη· ξέρουμε ότι είναι εκεί. Όταν πάλι απουσιάζει, και τότε το γνωρίζουμε.

ανάβαση— στα προβλήματά μας, δημιουργεί ωραία φαρδιά ανοίγματα σε τοίχους τυφλούς, ανοίγματα που μας οδηγούν στη χώρα των ονείρων, στην αγάπη και τη γνώση, μας οδηγούν πίσω στην αληθινή μας ζωή ως γνώστριες, ως αδάμαστες γυναίκες.

Ιστορίες σαν τον «Μπλαβογέννη» μάς δείχνουν τι ακριβώς πρέπει να κάνουμε για μια γυναικεία πληγή που δεν θα σταματήσει να αιμορραγεί. Ιστορίες σαν τη «Γυναίκα Σκελετό» αναδεικνύουν τη μυστηριακή δύναμη της σχέσης, τον τρόπο που αναζωογονούνται συναισθήματα απονεκρωμένα και η αγάπη ξαναγίνεται βαθιά. Η Γριά Μπτέρα Θάνατος και τα δώρα της υπάρχουν στον χαρακτήρα της Μπάμπα Γιαγκά, της Γριάς Στρίγγλας. Η ιστορία «Η Βασιλίσσα»,¹³ για μια μικρή κούκλα που δείχνει τον δρόμο όταν το παιγνίδι μοιάζει χαμένο, ανασύρει τη γυναικεία τέχνη της διαίσθησης, που μοιάζει ανύπαρκτη πια. Ιστορίες σαν τη «Λα Λόμπα», τη γυναίκα που συλλέγει οστά μέσα στην έρημο, διδάσκουν τη μεταμορφωτική λειτουργία της Ψυχής. Η «Άχειρος Κόρνη» παρουσιάζει εκ νέου τα λησμονημένα βήματα αρχαίων τελετών μύησης, και γίνεται έτσι ένας άχρονος οδηγός σε όλη τη ζωή της γυναίκας.

Από την τριβή μας με την Άγρια Γυναίκα καταλαβαίνουμε όλο και περισσότερο ότι δεν αξίζει να περιορίζουμε τις συζητήσεις μας στα ανθρώπινα, τις μαγευτικές κινήσεις μας στις αίθουσες χορού, τα αυτιά μας στη μουσική οργάνων κατασκευασμένων από ανθρώπους, τα μάτια μας στην «ενδεδειγμένη» ομορφιά, τα σώματά μας στις «αποδεκτές» αισθήσεις, και το μυαλό μας σε κοινές παραδοχές. Αυτές οι ιστορίες παρουσιάζουν τη λεπίδα της ενδοσκοπησης, τη φλόγα της παθιασμένης ζωής, την πνοή που μας κάνει να εκφράζουμε όσα γνωρίζουμε, το κουράγιο που μας βοηθάει να υπομένουμε αυτό που βλέπουμε χωρίς να αποστρέφουμε το πρόσωπό μας, το άρωμα της άγριας ψυχής.

Γεμάτο με ιστορίες γυναικών, με τα σημάδια που αφήνουν προχωρώντας στο μονοπάτι της ζωής τους, το βιβλίο αυτό είναι μια αφορμή για διάβασμα και σκέψη, ένας βοηθός στον δρόμο για την ελευθερία, τη φροντίδα του εαυτού, των ζώων, της Γης, των παιδιών, των αδελφιών, των εραστών και των αντρών. Ακούστε με που σας λέω, οι πύλες για το Άγριο Ταυτό είναι λίγες αλλά πολύτιμες. Αν έχετε μέσα σας μια βαθιά ουλή, αυτή είναι μια πύλη, αν έχετε μέσα σας μια παλιά, παμπάλαια ιστο-

13. «Βασιλίσσα» στο αντίστοιχο ρωσικό παραμύθι, συχνά «Βασαλίτσα» στις αγγλόφωνες εκδοχές του.

ρία, κι αυτή είναι μια πύλη. Αν σας αρέσει ο ουρανός και το νερό τόσο που σας είναι σχεδόν αβάσταχτο, να άλλη μια πύλη. Αν λαχταράτε μια βαθύτερη ζωή, μια γεμάτη ζωή, μια σοφή ζωή, αυτή είναι μια πύλη.

Το βιβλίο αυτό γράφτηκε για να σας ενθαρρύνει — θέλει να γίνει οχυρό για όσες βρίσκονται καθ' οδόν, για όσες παλεύουν με τους προσωπικούς τους δαίμονες, αλλά και για όσες μοχθούν για τον κόσμο στο σύνολό του. Πρέπει να παλέψουμε ώστε να αφήσουμε την ψυχή μας να μεγαλώσει με τον τρόπο της και μέχρι το φυσικό της βάθος. Για την άγρια φύση η γυναίκα δεν χρειάζεται να έχει ορισμένο χρώμα, συγκεκριμένη εκπαίδευση, ορισμένο τρόπο ζωής ή οικονομική θέση... Γιατί, στην πραγματικότητα, η αδάμαστη φύση δεν ευδοκίμει σε ατμόσφαιρα πολιτικής ορθότητας ούτε χωράει σε παλιά φθαρμένα ιδεολογήματα. Θάλλει στη φρέσκια ματιά και στην ακεραιότητα του εαυτού. Θάλλει στην ίδια της τη φύση.

Οπότε, είτε είμαστε εσωστρεφείς είτε εξωστρεφείς, είτε μας αρέσουν ερωτικά οι γυναίκες ή οι άντρες, είτε είμαστε θεοσεβείς είτε όλα από τα παραπάνω, είτε έχουμε απλή καρδιά είτε τις φιλοδοξίες μιας Αμαζόνας, είτε στόχος μας είναι η κορυφή ή η εξασφάλιση του επιούσιου, είτε είμαστε πικάντικες είτε σοβαρές, στιβαρές ή τσακισμένες — η Άγρια Γυναίκα είναι δική μας. Είναι όλων των γυναικών.

Και πρέπει να τη βρούμε, αν θέλουμε να επιστρέψουμε στην ενστικτώδη ζωή, στη βαθύτερη γνώση.¹⁴ Οπότε, ας προχωρήσουμε και ας θυμόμαστε ποιες είμαστε βαθιά στην άγρια ψυχή μας. Τραγουδάμε για να έρθει η σάρκα της να καλύψει τα κόκαλά μας. Πετάμε τα ψεύτικα πανωφόρια που μας έδωσαν και φοράμε το αληθινό μας πανωφόρι από παντοδύναμα ένστικτα και γνώση. Διεισδύουμε στα ψυχικά τοπία που κάποτε διαφεντεύαμε. Βγάζουμε τους επιδέσμους, ετοιμάζουμε το φάρμακο. Κι επιστρέφουμε, τώρα, γυναίκες άγριες, που αλυχτάμε, γελάμε, τραγουδάμε τη Μία που μας αγαπάει τόσο.

Έτσι είναι. Χωρίς εμάς η Άγρια Γυναίκα πεθαίνει. Χωρίς την Άγρια Γυναίκα πεθαίνουμε εμείς. Για την αληθινή ζωή, para Vida, πρέπει κι οι δύο να ζήσουμε.

14. Ακρογωνιαίες στην έρευνα της γυναικείας ψυχολογίας είναι οι παρατηρήσεις και οι περιγραφές που κάνουν οι ίδιες οι γυναίκες για τη ζωή τους. Οι δεσμοί τους με την εθνότητα και τη φυλή τους, οι θρησκευτικές πρακτικές και οι αξίες τους αποτελούν ενιαίο σύνολο, και ως τέτοιο πρέπει να εκλαμβάνονται, καθώς συναποτελούν την αίσθηση περί ψυχής.

ΗΚλαρίσα Πίνκολα Εστές, ως cantadora, «φύλακας παλιών Ιστοριών», ψυχαναλύτρια και ακτιβίστρια, γεφυρώνει με μαεστρία τον κόσμο του απώτατου παρελθόντος με τη σύγχρονη εποχή. Σκοπός της είναι μέσα από παραμύθια, αρχετυπικούς μύθους και ιστορίες διαφορετικών πολιτισμών να ανασύρει την Άγρια Γυναίκα, την αδάμαστη, που συγγενεύει ψυχικά με τους λύκους.

Πρόκειται για ένα γυναικείο ψυχογράφημα, ένα βιβλίο γιατρικό για τη γυναίκα κάθε εποχής.

«Νιώθω ευγνωμοσύνη τόσο για το βιβλίο Γυναίκες που τρέχουν με τους λύκους όσο και για τη δρ Κλαρίσα Πίνκολα Εστές. Είναι ένα βιβλίο ύμνος στη γυναίκα, στην τόλμη της, στη φροντίδα και στο νοιάξιμό της. Το λέω και το εννοώ: Όσες ξέρετε ανάγνωση, διαβάστε το!»

Maya Angelou

«Το έργο της Κ. Π. Εστές, με ρίζες σε παραδοσιακά οικογενειακά τελετουργικά και στην αρχετυπική ψυχολογία, αναγνωρίζει ότι η γυναικεία ψυχή στις μέρες μας βρίσκεται σε κατάσταση ύπνωσης. Όμως δεν έχει χαθεί. Το βιβλίο Γυναίκες που τρέχουν με τους λύκους έρχεται να μας θυμίσει ότι κάτω από την εκλεπτυσμένη της όψη η γυναίκα είναι η φύση, είναι η παντοτινά άγρια, και μέσα από αυτή τη ζωτική δύναμη βρίσκει τη σωστή της θέση στον κόσμο».

Thomas Moore

Το βιβλίο Γυναίκες που τρέχουν με τους λύκους- Μύθοι και ιστορίες για το αρχέτυπο της Άγριας Γυναίκας, που παρέμεινε 145 εβδομάδες στον κατάλογο ευπώλητων της *New York Times*, έχει εκδοθεί σε 38 γλώσσες και έχει πωληθεί σε περισσότερα από 2 εκατομμύρια αντίτυπα.

Μετάφραση: Δέσποινα Παπαγιαννοπούλου

ISBN 978-618-5542-02-3

9 786185 542023